

Jaroslav MILLER

Organizace českého exilu v Austrálii v letech 1948–1989¹

Abstract: Organisation of Czech exile in Australia between 1948 and 1989

The communist coup in Czechoslovakia in 1948 produced a huge emigration wave to Western Europe, America and, rather surprisingly, Australia. Based upon yet not studied sources from Czech and Australian archives and libraries, the article examines the organisational platforms of Czech exile in Australian cities and regions, the disputes within its central body (Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandu) and the disharmony between post-February and post-August refugees over activities and the ultimate goals of exile movement.

Key words: Australia – exile – Czechoslovakia – exile organisation – exile after 1948 – exile after 1968

Studie se zabývá problematikou organizační struktury českého exilu v Austrálii a její proměny ve světle stranických a politických zájmů i generačních rozdílů mezi poúnorovou a posrpnovou uprchlickou vlnou. Tato tematika dosud v odborné literatuře nebyla předmětem zkoumání a pouze okrajově se jí dotkla obecněji zaměřená a spíše sociologicky pojatá práce Michaela Ciglera *The Czechs in Australia* a také v roce 2014 vydaná monografie Jaroslava Millera *Zapadlí vlastenci – Český exil v Západní Austrálii (1948–1989)*.²

V jakékoliv diskusi o českém a slovenském exilu (nejen) v Austrálii nelze pominout několik jeho základních charakteristik. První z nich byla převažující pasivita u značné části exilové komunity. Ačkoliv po roce 1948 přijala Austrálie více než 10 000 uprchlíků z Československa, zdaleka ne všichni splňovali elementární nároky kladené na politický exil. Drtivá většina Čechů a Slováků se soustředila na ekonomickou a sociální integraci do australské společnosti a v exilových aktivitách se nijak neangažovala. Maximem jejich

1 Studie je dílčím výsledkem projektu GA ČR P410/12/1294 *Český exil v Austrálii a jeho kultura*. Text koncepčně navazuje na monografii Jaroslav MILLER, *Zapadlí vlastenci: Český exil v Západní Austrálii, 1948–1989*, Praha 2014.

2 Michael CIGLER, *The Czechs in Australia*, Melbourne 1983.

identifikace s „československou otázkou“ bylo většinou odebrání *Hlasu domova*, *Pacificu* nebo *Slovenského štítu*, popřípadě příležitostná návštěva ochotnického představení či jiné kulturní události. Občasnou výjimku dále tvořily jednorázové účasti na demonstracích či oslavách 28. října a i těchto akcí se obvykle zúčastňoval pouhý zlomek československé komunity žijící v jednotlivých australských městech.

Členské základny největších exilových organizací (Nový jižní Wales, Viktorie, Jižní Austrálie) se v padesátých letech většinou pohybovaly mezi třemi až čtyřmi stovkami osob, přičemž počet členů měl většinou klesající tendenci. Například *Československé národní sdružení* ve Viktorii mělo na konci padesátých let okolo tří set členů, avšak v roce 1973 (tedy již po srpnové přistěhovalecké vlně) klesl stav členské základny téměř o polovinu na 166 osob.³ V každém spolku navíc podíl skutečně aktivních členů obvykle nepřesahoval jednu pětinu. Pokud bychom uplatnili nejpřísnější definici politického exilu, která (mimo jiné) zahrnuje celé spektrum aktivit za účelem boje proti komunismu a s tím související vysokou míru organizovanosti, hovořili bychom v kontextu Austrálie pouze o několika stovkách osob legitimně spadajících do této kategorie. Protikomunistický étos jako součást identity poúnorové uprchlické vlny se ještě více rozměnil po roce 1968, což bylo často jedním z důvodů neporozumění mezi „starousedlíky“ a posrpnovými přistěhovalci. Řada neaktivnějších exulantů navíc po čase opustila z geografického i politického ohledu poněkud periferní Austrálii a snažila se zapojit do exilové práce ve Spojených státech či v Evropě. To byl případ v Austrálii politicky velmi aktivního Leopolda Rozbořila (1916–2007), který v roce 1954 odplul do USA, kde vedl *Československou obec legionářskou* a posléze se stal i předsedou *Československé národní rady americké*.

Druhým snadno rozpoznatelným rysem života exilové komunity byla dlouhodobá mentální závislost na tradičních organizačních platformách a politických paradigmatech první československé republiky. Poúnorový český i slovenský exil měl obecně tendenci navazovat na kulturní a sociální tradice, bohatý spolkový život i politické organizace meziválečného Československa. S jistou nadsázkou lze dokonce říci, že československý exil si v zahraničí vytvářel vlastní virtuální první republiku s jejími ctnostmi i neduhy. Této strategii či zvyklosti koneckonců odpovídala i koncepce a složení nejvyššího exilového orgánu *Rady svobodného Československa*. Exilovou vládu totiž tvořili téměř bez výjimky osobnosti buď patřící k politickému či vojenskému establishmentu meziválečného Československa či lidé mentálně zcela spojení s étosem masarykovské republiky. Protože si *Rada svobodného Československa* alespoň zpočátku udržovala jistý vliv

3 Zpravodaj demokratických Čechů a Slováků ve Viktorii, 1973, č. 20, s. 23.

na chování a organizaci exilu v Americe, Evropě i Austrálii, rezonoval zděděný princip prvorepublikového stranictví i politické rivality v exilovém životě kdekoliv na světě.⁴

Struktura exilu po roce 1948

Rovněž v Austrálii se výrazně projevovalo vědomé úsilí o vzkříšení ducha masarykovského Československa. Vedle zakládání organizací, jako byl *Sokol*, *Orel*, *Skaut* či *Československá obec legionářská*, se jednalo především o hluboce zakořeněný princip politického stranictví, který všude ve světě štěpil československý pouónorový exil a zásadním způsobem ochromoval jeho činnost. V roce 1953 napočítaly exilové noviny *Hlas domova* celkem 11 politických stran založených československými exulanty.⁵ V kontextu českého exilu v Austrálii zastávala na počátku padesátých let nejsilnější pozici Národně socialistická strana, která byla krátkodobě zastoupena ve všech státech s výjimkou Severního teritoria (*Northern Territory*). Ostatní politické organizace, včetně Živnostenské strany, Národně demokratické strany či sociální demokracie, byly zakládány pouze v několika největších městech.⁶ Své zájmy a ideové cíle se partaje, podobně jako v Československé republice, snažily i v exilu prosazovat prostřednictvím stranického tisku. Například Národní demokracie v roce 1955 krátce vydávala dvouměsíční periodikum *Jiskra* (později *Liberální listy*), které ovšem po několika vydaných číslech zaniklo. Podobně byly v polovině padesátých let krátkodobě vydávány časopisy Živnostenské strany *Náš cíl* a *Naše zprávy*. Cyklostylový časopis českých sociálních demokratů *Nový den* existoval zřejmě pouze v roce 1954.⁷ Stejný osud potkal i politické strany samotné. Ty buď záhy ukončily svou činnost, nebo přestaly vyvíjet jakoukoliv aktivitu. Důvodů bylo hned několik. K nejzávažnějším zřejmě patřil nedostatek lidí ochotných sdružovat se na stranické bázi, a to jak vzhledem k roztržitém a izolovanosti jednotlivých exilových komunit na rozlehlém australském území tak vzhledem k tomu, že většina uprchlíků neviděla ve stranické politice v exilu žádný smysl.

Hluboce zakořeněný duch prvorepublikového stranictví i tradiční politická rivalita ovšem přežívaly i nadále a značně komplikovaly efektivitu exilové práce. Výmluvným

4 Ke stranické rivalitě uvnitř československého exilu a Rady svobodného Československa v posledním období především Pavel KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka – pozdější život (1938–1978)*, Praha 2011; Milada POLIŠENSKÁ, *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten*, Praha 2009, s. 141–253.

5 Libri prohibiti, *Hlas domova*, 21. 9. 1953, s. 8.

6 Michael Joseph CIGLER, *The 1948 and 1968 Czech Refugee Settlers: A comparison of the settlement and integration processes among two waves of settlers*, Deakin University 1986, s. 91–93. Nepublikovaná dizertační práce.

7 Lucie FORMANOVÁ – Jiří GRUNTORÁD – Michal PŘIBÁŇ, *Exilová periodika: Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajaňských tisků vydávaných po roce 1945*, Praha 1999, s. 18–48.

případem byl smutný osud zastřešujícího orgánu *Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandě*, který měl původně ambici reprezentovat všechny exilové organizace na tomto teritoriu a vyjednávat jejich jménem s *Radou svobodného Československa*. *Ústředí* bylo založeno na sjezdu 17. – 18. listopadu 1950 v Melbourne, přičemž prvním předsedou se stal zřejmě nejzkušenější český politik v Austrálii, lidovec a bývalý poslanec Jindřich Nermuť (1917–1990), který se usadil na Tasmánii.⁸ Nermuť a Hugo Rauš z Hobartu se zároveň stali i australskými členy zastupitelstva *Rady svobodného Československa*. Podle stanov mělo *Ústředí* zastřešovat nejenom zájmy českého, ale rovněž slovenského i rusínského exilu. Tomu odpovídaly i jednací jazyky, kterými byly kromě češtiny a slovenštiny rovněž karpato-rusínština a angličtina. Stanovy zároveň přesně vytyčovaly pět hlavních důvodů existence této zastřešující organizace českého exilu v Austrálii: „a) *Sdružení československé, demokratické, protikomunistické organizace v Austrálii a na Novém Zélandě*. b) *Spolupracovati co nejúžeji s Radou svobodného Československa*. c) *Spolupracovati s demokratickými organizacemi všech ostatních národnostních skupin na celém světě*. d) *Pomáhati potřebným krajanům, zvláště pak nově přecházejícím* [Sic!]. e) *Shromažďovati a rozšiřovati informace o světových událostech, zvláště o poměrech v Československu a bojovati tím, jakož i ideologicky proti komunismu*.“⁹

Ačkoliv již v návrhu sjezdové rezoluce ihned po ustavení tohoto politického orgánu bylo jasně zmíněno, že budou „*odvržena všechna úzká hlediska osobní, stranickopolitická, náboženská a národnostní*“, od samého počátku činnost *Ústředí* ochromoval svár mezi principy politickými (zastoupení dle politické příslušnosti) a teritoriálními (zastoupení dle počtu členů v jednotlivých organizacích).¹⁰ Širší platnost proto zřejmě měl názor jednoho ze čtenářů exilového periodika *Hlas domova* z konce roku 1952: „*O nějakém Ústředí jsem slyšel před dvěma lety, když se zakládalo, a teď se dovídám, že opět schůzkuje. Mezi tím asi nebylo nic*.“¹¹ Hluboké vnitřní spory se Jindřichu Nermuťovi nepodařilo překonat, a proto bylo o dva roky později na sjezdu v Sydney ve značně rozjitřené atmosféře, pro kterou byly charakteristické „*Fráze, osobní a stranické útoky, nevyjasněná pověření, předem připravená zásadní prohlášení čtená až ku konci sněmování, či neuznávání*

8 K založení *Ústředí* např. Petr HRUBÝ, *Nebezpeční snílci: Australská levice a Československo*, Brno 2007, s. 82–83. Komunistický režim v Československu se o tuto organizaci začal zajímat až v červnu 1951, kdy byl Generální konzulát požádán o bližší informace. Viz Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (dále jen Archiv MZV), Teritoriální odbory – obyčejné 1945–1968, Austrálie, zpráva z 16. 6. 1951, č. j. 125.801/A-b/51.

9 Centrum pro československá exilová studia (dále ČČES), Univerzita Palackého v Olomouci, Josef Kučík, neinventarizováno, *Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandě – Stanovy*, Adelaide 1. 1. 1958.

10 Literární archiv Památníku národního písemnictví, František Váňa a *Hlas domova*, *Návrh sjezdové rezoluce*, 19. 11. 1950, s. 2.

11 *Hlas domova*, 24. 11. 1952, s. 8.

Ústředí neúspěšnými kandidáty“, zvoleno nové vedení v čele s Leopoldem Rozbořilem z Brisbane (1916–2007) a Slovákem Jánem Violou z Melbourne, který se stal místopředsdou.¹² Volba nového předsedy ovšem nezůstala bez negativních následků pro jednotu celé organizace, protože Čs. *Národní sdružení* v Hobartu v Tasmánii, které ztratilo své silné postavení v celoaustralském exilovém orgánu, záhy oznámilo své vystoupení z *Ústředí*.¹³ Právě mocenské boje a neochota ke konsenzuálním řešením se staly předmětem šízravé ironie a posměchu ze strany mnoha australských Čechů. Satirou na politické vztahy v exilu se zabýval v letech 1953–1955 například humoristický časopis *Plzeňský prazdroj politiky, vědy a umění*. Konflikty uvnitř exilového hnutí, stranickou rivalitu, osobní antipatie i touhu po funkcích ovšem tematizoval exilový tisk obecně. V předvečer sydneyjského sjezdu *Ústředí* například exilový měsíčník *Pacific* otiskl posměšné čtyřverší:

„Koleda, koleda Matěji,
Každý jede k Sydney,
Koledovat nepřestane,
Dokud funkci nedostane.“¹⁴

Leopold Rozbořil se pokoušel práci *Ústředí* zefektivnit a dát jí konkrétní a jasně viditelnou náplň. Na počátku roku 1953 proto ohlásil zřízení sociálního fondu pro rodiny exulantů v nouzi, přičemž do konce června bylo vybráno 61,4 liber a vyplaceno formou sociální pomoci 12 liber. Výše příspěvků do fondu podle jednotlivých teritorií přitom paradoxně příliš neodpovídala geografickému rozvrstvení československého exilu v Austrálii. Například z československými uprchlíky „hustě zalidněné“ Viktorie přišlo méně peněz než ze Severního teritoria, v němž žilo pouze několik desítek Čechů a Slováků.¹⁵

Sociální otázky byly ostatně v první polovině padesátých let jasně převažující agendou *Ústředí*. Důvodem byla skutečnost, že řada Čechů potřebovala finanční pomoc a mnoho vysokoškolsky vzdělaných přistěhovalců nemohlo najít práci odpovídající jejich kvalifikaci, a to ani po skončení dvouletého období, které museli strávit manuální prací v klíčových sektorech australské ekonomiky. Navíc se *Ústředí* snažilo pomoci českým a slovenským uprchlíkům, kteří tou dobou ještě čekali na repatriaci v německých nebo rakouských přistěhovaleckých táborech. Proto *Ústředí* nejčastěji korespondovalo se sociální komisí *Rady svobodného Československa*, kterou vedl prvorepublikový politik Juraj Slávik.

12 *Hlas domova*, 8. 12. 1952, s. 8.

13 *Hlas domova*, 9. 2. 1953, s. 8.

14 *Pacific*, 11/1952, s. 5.

15 Sešly se tyto prostředky: New South Wales přispěl 42 librami, Victoria 3 librami; Queensland 10 librami a 4 šilinky; Western Australia 1 librou a Northern Territory 5 librami. *Hlas domova*, 10. 8. 1953, s. 8.

Druhým nejčastějším předmětem korespondence potom byly žádosti do New Yorku o poskytnutí finanční podpory exilovým organizacím v Austrálii. Sociální fond byl ovšem zřejmě provozován pouhých několik let, protože v roce 1958 nový předseda *Ústředí* František Nový informoval v *Hlasu domova*, že nízký počet přispěvatelů způsobil konec institucionalizované pravidelné výpomoci sociálně slabým Čechoslovákům.¹⁶

V roce 1954 Leopold Rozbořil opustil Austrálii a přestěhoval se do Ameriky, kde se stal později předsedou *Československé obce legionářské* a později i *Československé národní rady americké*. Po jeho odjezdu byl zvolen do čela *Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandě* Josef Vávra ze Sydney a později František Nový z Adelaide, zatímco místopředsedou zůstal v obou případech Ján Viola. Dvojice Nový a Viola zůstala ve vedení organizace až do osmdesátých let 20. století, kdy ovšem *Ústředí* již nehrálo v exilovém životě žádnou roli a existovalo pouze formálně. Konec jakýchkoliv aspirací na vůdčí roli v aktivitách československého exilu v Austrálii však přišel již na konci padesátých let. První rozpory vypluly na povrch již v kontextu celo-australského sjezdu v roce 1957, na kterém se delegáti z Queenslandu (Brisbane) a Nového jižního Walesu (Sydney) ohradili proti snahám organizací z Jižní Austrálie (Adelaide) a Viktorie (Melbourne) dosáhnout početní převahy ve vedení *Ústředí*.¹⁷ V důsledku tak delegáti z Brisbane a Sydney na protest odmítli aktivně hlasovat a přistoupili na sjezdu k politice „pasivního odporu“. K zásadnímu ideologickému rozkolu uvnitř *Ústředí* však došlo až v roce 1959, které později vyvrcholilo jeho rozštěpením na dvě autonomní organizace s centry v Adelaide (František Nový) a Brisbane (Stanislav Pokorný).¹⁸ Zatímco pod původním *Ústředím* zůstala především Jižní Austrálie, Viktorie a Západní Austrálie, nové (vzdoro) *Ústředí* sdružovalo české organizace v Queenslandu, Novém jižním Walesu a rovněž část členské základny z Viktorie. Ani k jedné ze dvou organizací se nehlásilo *Československé národní sdružení na Tasmánii*, které z *Ústředí* vystoupilo již na počátku roku 1953.¹⁹

Rozbuškou celého konfliktu, který velmi negativně poznamenal akceschopnost československého exilu v Austrálii, se stalo obvinění, že v průběhu Festivalu české hudby v Adelaide v červenci 1959 jednali dosavadní předseda *Ústředí* František Nový a místopředseda Ján Viola s exponenty komunistického režimu v Československu a že adelaidský

16 *Hlas domova*, 6. 10. 1958, s. 7.

17 *Hlas domova*, 7. 1. 1957, s. 7.

18 Příčinou rozkolu byla obvinění z údajně prokomunistických sympatií *Ústředí* pod vedením Františka Nového, která byla vznesena výrazně pravicově orientovaným křídlem. Viz rovněž polemika v soudobém exilovém tisku v *Výzva – The Challenge Československého klubu v Queenslandu* 10, září – říjen 1960, s. 5–7; *Organizační věstník – Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na N. Zélandě* (dále jen *Organizační věstník*), říjen 1960, s. 11–12.

19 *Hlas domova*, 9. 2. 1953, s. 8.

klub se aktivně na celé akci, organizované místní univerzitou, podílel, přestože na ní vystupovali také zástupci komunistického Československa.²⁰ Aféru rozpoutal vcelku nevinný dotaz otištěný v *Hlasu domova* ze strany člena Cyrilometodějské ligy Stanislava Hofírka z Melbourne, zda-li se *Československý klub* v Jižní Austrálii hodlal na hudebním festivalu přizhivit, nebo měl místo své aktivní účasti spíše demonstrovat za svobodu českých a slovenských umělců.²¹ Proti tomuto tvrzení se František Nový rezolutně ohradil, avšak Stanislav Hofírek upozornil, že dle oficiálního programu se na festivalu podílel jak *Československý klub* v Adelaide tak zástupce komunistického Československa, hudební teoretik Pavel Eckstein (1911–2000), a obvinil klub z faktické spolupráce se zločinným režimem.²² Hofírkovo obvinění vyvolalo na stránkách *Hlasu domova* vzrušenou a značně zjitřenou diskusi trvající několik let. Současně Stanislav Hofírek podal návrh předsednictvu a výboru *Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandě* na vyslovení nedůvěry *Československému klubu* v Adelaide (vedenému opět Františkem Novým), ke kterému se přidali především zástupci české exilové organizace z Queenslandu.²³ Celý konflikt měl pro organizaci australského exilu závažné důsledky, k nimž musel zaujmout stanovisko rovněž nejvyšší exilový orgán, totiž *Rada svobodného Československa*. K němu se odvolaly obě strany a výkonný výbor *Rady* v červenci 1960 nakonec „konstatoval, že nezjistil v činnosti obou jmenovaných [Nový, Viola] nic závadného, co by jim mohlo být ze stanoviska národního a politického právem vytýkáno“. Naopak queenslandská organizace byla pokárána za „zkreslené zprávy a tendenční jich zbarvování“, které naopak poškozují společný boj proti komunismu.²⁴ *Rada svobodného Československa* však nebyla jediným orgánem, který se k případu vyjadřoval, protože spolek v Brisbane adresoval stížnost rovněž Shromáždění porobených evropských národů (ACEN), jejímž českým zástupcem v Austrálii byl právě František Nový.²⁵

Rozbor jiných tištěných pramenů však ukazuje, že spor o účast na adelaidském festivalu byl pravděpodobně pouze zástupným důvodem. Příčiny rozkolu uvnitř exilového vedení v Austrálii byly mnohem hlubší a spočívaly v tradiční stranické rivalitě a v odlišném postoji k *Radě svobodného Československa*. Tento vrcholný orgán československého exilu sídlící ve Washingtonu sám trpěl zásadními národnostními (vztah Čechů

20 CČES, Josef Kučik, neinventarizováno, 1960, Ústředí čs. Demokratických organisací v Austrálii a na Novém Zélandě, č. j. I/60, 7. 1. 1960.

21 *Hlas domova*, 27. 7. 1959, s. 7.

22 *Hlas domova*, 10. 8. 1959, s. 7; 24. 8. 1959, s. 7.

23 CČES, Josef Kučik, neinventarizováno, 1960, Výsledek hlasování o návrhu Dr. S. Hofírka, 7. 1. 1960, č. j. I/60.

24 CČES, Rada svobodného Československa 1949–1983 (dále jen RSČ), kart. L85, dopis Petra Zenkla a Juraje Slávika Františku Novému z 25. 7. 1969.

25 Tamtéž, nedatovaný dopis Ústředí podepsaný B. Chaloupkovou, F. Novým a J. Violou.

a Slováků) a politickými (složení *Rady* dle stranického klíče) rozpory, které následně ochromovaly práci i jednotu exilových organizací všude ve světě, včetně Austrálie. Navlas stejné důvody zazněly v únorovém čísle *Organizačního věstníku* z roku 1961, který byl tištěným periodikem nového *Ústředí* v Brisbane. V něm byl František Nový, předseda starého *Ústředí*, obviněn z toho, že „je příslušníkem bloku, vedeného v RSC dr. Zenklem. Je i t.zv. pověřencem této *Rady* v Austrálii, ovšem nikoliv v Austrálii voleným, nýbrž skupinou dr. Zenkla exilovému hnutí v Austrálii nadiktovaným“.²⁶ V říjnovém čísle téhož periodika potom brisbanské *Ústředí* vyjádřilo svůj odmítavý postoj k tzv. Zenklovu národněsocialistickému křídlu v *Radě svobodného Československa*, které podle nich provádí nepřijatelnou politiku koexistence s komunismem namísto nesmiřitelného boje s touto totalitní doktrínou. Adelaidské *Ústředí* tak bylo přímo označeno za stoupence smířlivé politiky *Rady* reprezentované Zenklem, zatímco nové *Ústředí* v Brisbane označilo za jediného věrohodného bojovníka proti komunismu dr. Jána Papánka.²⁷ Na stejnou notu ovšem hrál rovněž *Věstník* vydávaný v Adelaide. V jarním vydání z roku 1961 totiž upozornil, že „Rozkladná činnost Pokorného a dr. Mikla je založena na stranicko-politické koncepci [...] Oba jmenovaní jsou býv. příslušníky strany agrární. První byl redaktorem krajského tisku agrární strany v Břeclavi, druhý pochází z bývalé známé agrární rodiny v Lanžhotě.“²⁸

Celou anabázi rozštěpení českého exilu v Austrálii je tak nutné chápat jako přímý důsledek a odraz dlouhotrvajícího stranického a ideologického rozkolu uvnitř samotného reprezentativního orgánu československého exilu, *Rady svobodného Československa*. Ostatně již mnohem dříve, v první polovině padesátých let, bylo napětí uvnitř *Rady* v rámci australského exilu tématem politických diskusí. Například z ankety pořádané exilovými novinami *Pacific* jasně vyplynulo, že značná část českého exilu v Austrálii odsuzuje spory o funkce a požaduje buď urychlenou dohodu mezi odtrženým křídlem Petra Zenkla (*Národní výbor svobodného Československa*) a zbytkem *Rady*, nebo naprosto reorganizaci vedení exilu.²⁹ Přesvědčení, že rozkol uvnitř exilu v Austrálii je důsledkem rozkolu uvnitř samotné *Rady*, ostatně dokazuje i korespondence (zřejmě) Juraje Slávika s Františkem Novým a Jánem Violou z října 1960. Autor v dopise oběma výše zmíněným činovníkům zmiňuje, že Stanislav Pokorný informoval *Radu* o založení nového *Ústředí* v Brisbane a varoval, že „*protežanti pp. Pokorného a Schwetza vec nastolia na*

26 *Organizační věstník*, únor 1961, s. 3.

27 *Organizační věstník*, říjen 1961, s. 8–18.

28 *Organizační věstník*, duben – červen 1961, s. 9.

29 *Pacific*, 15. 12. 1951, s. 2.

*zastupitelstve Rady [...]. Netajím sa osobne názorom, že k všetkému tomuto pp. Pokorný a Schwetz dostali typ odialto.*³⁰

V samotné Austrálii mělo dlouholeté napětí, doprovázené vyostřenými osobními útoky i vzájemnými žalobami, zcela katastrofický dopad na renomé celoaustralské exilové organizace, jejíž vliv poklesl v průběhu šedesátých a sedmdesátých let téměř na nulu. Lapidárně situaci vystihl již v roce 1963 jeden z přispěvatelů do *Hlasu domova*, který uvedl, že „mimo hrstku krajanů, nemá dnes v Sydney prakticky nikdo zájem ani o Ústředí č. 1 ani o Ústředí č. 2“.³¹ Celá aféra byla navíc propírána i v exilovém tisku mimo Austrálii. Například kulturně-politický měsíčník *Modrá revue* vydávaný Janem Beranem v Rotterdamu psal v březnu 1960 o rozkolu v článku s výmluvným názvem *Úspěchy komunistické taktiky*.³² Celý politicky motivovaný spor nakonec vedl i k rozštěpení místních exilových spolků v Adelaide i v Brisbane. V prvním případě se v roce 1963 od *Československého klubu* odtrhlo *Sdružení demokratických Čechoslováků v Jižní Austrálii*, přestože část členské základny obě organizace sdílely i nadále. K opětovnému spojení obou spolků došlo až v reakci na srpnovou okupaci Československa v roce 1968.³³ V Brisbane doutnaly spory uvnitř *Československého klubu v Queenslandu* pod povrchem až do přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy klub vyloučil ze svých řad Františka M. Vávru a Stanislava Pokorného, kteří vzápětí založili konkurenční sdružení.

V tomto období již byly některé exilové organizace pevně přesvědčeny, že *Ústředí* již definitivně zaniklo. Například *Československý klub v Queenslandu* obhajoval suspendaci svého člena a bývalého předsedy Stanislava Pokorného tím, že „*St. Pokorný se vydává před veřejností a úřady neoprávněně za Presidenta čsl. Demokratického Ústředí pro Austrálii a Nový Zéland, které po dobu 13 roků neexistuje, neboť nekonalo se Valné hromady, tak i výborové schůze, jak bylo uvedeno ve stanovách Ústředí.*“³⁴ Další etapa konfliktu nicméně pokračovala groteskní snahou o zcela nové sjednocení českého exilu v Austrálii, a to ve formě tzv. *Koordinačního výboru československých demokratických exilových organizací v Austrálii a na Novém Zélandu*, který měl sdružovat exilové organizace na platformě ostrého antikomunismu. *Koordinační výbor*, jenž měl za cíl nahradit obě zdiskreditovaná *Ústředí*, byl z iniciativy Františka M. Vávry z Brisbane formálně ustaven 26. ledna 1975 na sjezdu v Sydney, přičemž předsedou se stal J. A. Forester.³⁵ Úlohu tištěného informačního zdroje plnil především oběžník *Výzva*, který byl nepravdělně

30 CČES, RSČ, kart. L85, dopis Juraje Slávika (?) Františku Novému a Jánovi Violovi z 12. 10. 1960.

31 *Hlas domova*, 4. 2. 1963, s. 7.

32 CČES, RSČ, kart. L85, *Modrá revue*, č. 5, březen 1960, s. 11–14.

33 Dagmar BALCÁRKOVÁ, *Kronika Československého klubu v Jižní Austrálii, 1949–1997*, Adelaide 1999, s. 53–54.

34 *Výzva*, březen – duben 1973, nestránkováno.

35 *Výzva*, č. 1, březen 1975, nestránkováno.

v Brisbane vydáván Františkem M. Vávrou. V tomto období se nicméně jednalo již o málo vlivnou aktivitu pouhých několika desítek jedinců, i když formálně se vedení organizace skládalo ze zástupců reprezentujících většinu australských států. V roce 1978 vykonával funkci předsedy Petr Lánský ze Sydney a pět místopředsedů zastupovalo Queensland (Stanislav Pokorný), Západní Austrálii (Miroslav Kubíček), Jižní Austrálii (Květoslav Eliáš), Viktorii (Jaroslav Jelínek) a Tasmánii (Jindřich Nermuť). Publikačně velmi aktivně za *Koordinační výbor* vystupoval dlouholetý činitel *Cyrlometodějské ligy* Stanislav Hofírek, který byl pověřen funkcí sociálního a politického referenta.³⁶ Drtivá většina Čechoslováků v Austrálii se v tomto období o existenci celoaustralského exilového sdružení již ovšem absolutně nezajímala a některé organizace zaujaly k této myšlence dokonce jasně negativní postoj. Například *Československý klub v Queenslandu*, s nímž se František M. Vávra názorově rozešel, zpochybnil legitimitu *Koordinačního výboru* a odmítl jakoukoliv účast na celé akci.³⁷ Spor doutnal ještě na samém počátku osmdesátých let, kdy skupina okolo Stanislava Pokorného otevřeně označovala jak *Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandě* tak *Radu svobodného Československa* za organizace kolaborující s komunismem.³⁸ V tomto období však již šlo o zcela marginální polemiku bez jakéhokoliv významu jak pro český exil, tak pro české komunity usazené v Austrálii.

Nefunkčnost a rozhádanost *Ústředí* i obrovská rozloha Austrálie zapříčinily, že jádro exilových aktivit se odehrávalo v místních sdruženích, které postupně vznikaly v hlavních australských městech. Z této skutečnosti ovšem pramenil poměrně vysoký stupeň atomizace exilových aktivit, které po dlouhou dobu zůstaly dominantně omezeny na jednotlivé regiony a celoaustralská spolupráce se začala více rozvíjet až v souvislosti s přistěhovaleckou vlnou po srpnu 1968. Hrozba partajničení uvnitř exilu stejně jako nebezpečí národnostních česko-slovenských třenic vedly k tomu, že většina spolků byla koncipována jako nadstranická a nadnárodní. Například sydneyjská organizace *Pravda vítězí* ve svém svolání k Čechoslovákům v Novém jižním Walesu uvedla, že „byla založena proto, aby na nadstranicko-politické základně sdružila všechny dem. Čechy, Slováky a Podkarpatské Rusíny v Sydney a okolí“.³⁹ Stejný étos vtiskl západoaustralskému *Sdružení Lidé dobré vůle* jeho zakladatel Josef Kučík, který sice uznával existenci politických, ideových a náboženských rozdílů, avšak nad nimi stojí „to, co nás po věky [...] spojuje: krev, řeč, historie, kultura, tradice“. Účelem sdružení tak mělo „být spjati v jednotu“.⁴⁰

36 *Výzva*, č. 1, únor 1978, nestránkováno.

37 *Krajanský list*, únor 1975, nestránkováno.

38 CČES, RSČ, kart. L88, dopis Jaroslava V. Zicha Stanislavu Pokornému z 3. 2. 1981.

39 *Hlas domova*, 23. 3. 1953, s. 14.

40 CČES, Josef Kučík, neinventarizováno, 1953, Důvod vzniku a účel: Sdružení lidí dobré vůle (říjen 1953).

Na rozdíl od Spojených států amerických nemohly české a slovenské exilové organizace v Austrálii kontinuálně navazovat na předchozí spolkovou tradici. V Melbourne a Sydney sice existovala předválečná krajanská sdružení, která však nesdílela protikomunistický étos pouňorového exilu a mezi oběma přistěhovaleckými vlnami tak zela nesnadno překonatelná propast. Ta se projevovala především v Sydney, kde se předválečný spolek a nové vzniklé pouňorové exilové organizace okázale a dlouhodobě ignorovaly.

Jednotlivá sdružení v hlavních australských městech začala vznikat již na konci čtyřicátých let. Například v Adelaide byl *Československý klub v Jižní Austrálii* založen novými přistěhovanci již na konci roku 1949.⁴¹ O něco málo později byly založeny *Československý klub v Queenslandu*, *Československé národní sdružení na Tasmánii*, *Československé národní sdružení „Pravda vítězí“* v Sydney a také *Československé sdružení v Canbeře*, které ovšem časem zaniklo kvůli zmenšující se členské základně (k obnovení klubu došlo až na konci šedesátých let). Ve stejném období vznikl rovněž *Československý klub T.G. Masaryka na Novém Zélandě* ve Wellingtonu, který se ovšem hlásil k australskému *Ústředí*. Co se týče *Československého národního sdružení ve Viktorii*, to vzniklo přetvořením předválečného krajanského kroužku, v němž pouňorová exilová vlna již na samotném počátku padesátých let početně zcela převládla.⁴² V důvěrné zprávě vicekonzula z února 1950 jsou poměrně detailně popsány okolnosti převzetí melbournského krajanského spolku pouňorovými exulanty. Podle jeho informace vykonávala funkci předsedkyně kroužku manželka zástupce Koh-i-nooru, paní Wostrá, která „při příchodu čs. uprchlíků po únoru 1948 [...] zjevným způsobem tyto osoby prosazovala ať už tím, že jim dala možnost státí se členy klubu [...], anebo tím, že je přímo vyzývala, aby projevíli svůj názor o ČSR na členských schůzkách, kde tyto osoby vystupovaly nepřátelsky vůči ČSR [...]. na základě politiky, kterou v klubu prováděla, dostalo se mnoho emigrantů /pouňorových/ a uprchlíků do výboru klubu a do velké míry se zmocnili vedení.“⁴³ Poslední regionální exilové sdružení založené na myšlence boje proti komunismu vzniklo v západoaustralském Perthu v průběhu června 1953, které přijalo název *Sdružení Lidé dobré vůle*.⁴⁴ Jediné teritorium, v němž v tomto období (zřejmě) nedošlo k založení regionální exilové organizace, byla řídko osídlená divočina Severního teritoria. Česká a slovenská (mini)komunita v Darwinu o situaci na počátku roku 1952 referovala v *Hlasu domova* a okomentovala ji lakonicky: „*Žádný náš Klub, Sdružení nebo Sokol zde není, nikdy zde*

41 D. BALCÁRKOVÁ, *Kronika Československého klubu*, s. 1.

42 *Hlas domova*, 20. 8. 1951, s. 7.

43 Archiv MZV, Teritoriální odbory – obyčejné, 1945–1968, Austrálie, zpráva vicekonzula z 24. 2. 1950, č. j. 566/50.

44 CČES, Josef Kučík, neinventarizováno, 1953, zápis Josefa Kučíka z ustavující schůze 20. 6. 1953.

ve skutečnosti nebyl a těžko asi bude. Mezi hrstkou našich lidí zde není o to zájem a kromě toho se zde naši krajané dosti střídají. Přijedou si sem vydělat 100–200 liber a jedou někam jinam. Toho času je zde 25 svobodných mužů a 2 rodiny, které zakládají banánové firmy.⁴⁵

O tři roky později přinesl *Hlas domova* nadějnější informaci: „V Darwinu [...] je přes 100 Čechoslováků [...]. Je tu několik českých firem, několik našich taxikářů, dvě české jídelny.“⁴⁶ Tento pozvolný početní nárůst vyústil v roce 1959 ve zprávu o chystaném založení české exilové organizace, avšak její skutečný vznik není nikde přesvědčivě doložen.⁴⁷

Jedním z posledních národních sdružení založených poúnorovou exilovou vlnou byla organizace v průmyslovém městě Geelong nedaleko Melbourne, která vznikla v roce 1959, a to pod vedením Antonína Slabíka, za války člena partyzánské skupiny *Olga*, který před útěkem do exilu krátce vedl protikomunistickou odbojovou organizaci *Světлана*.⁴⁸ Tato organizace byla později přejmenována na *Jednotu Jana Palacha* v Geelongu.

Národní exilové organizace v jednotlivých městech většinou čítaly maximálně několik stovek členů, avšak aktivitu vždy vyvíjelo pouhých několik desítek jedinců, zatímco zbytek členské základny zůstával spíše pasivní. Převažující pasivitu a pohodlnost větší části krajské obce ironicky glosoval v periodiku *Hlas domova* na konci roku 1953 jeden z českých přistěhovalců žijících v Perthu: „Češi a Slováci, i ti liknaví, by se tu velice rádi účastnili každého čs. podniku, kdyby: 1. je tam zadarmo [...] odvážely autobusy a zase až do postele je přivezly. 2. kdyby se na každém kulturním podniku tančilo [...]. 4. kdyby tam bylo hodně pití. Víc už těch přání nemají.“⁴⁹ Nízký zájem o spolkovou činnost a aktivity v exilových organizacích však byly obecným jevem v celé Austrálii. V dubnu 1954 tomuto problému věnovaly pozornost i exilové noviny *Pacific* v článku nazvaném *Krise australského exilu*. Autor v něm uvedl čtyři důvody pasivity většiny Čechoslováků: „1. Existenční starosti v nové zemi. 2. Znechucení nad malichernými osobními hádkami a osočováním při práci v čs. organizacích. 3. Mnozí exulanti našli v Austrálii lepší či spokojenější životní podmínky a snaží se pokud možno zapomenout na pohnuté doby bídy a pronásledování v Evropě. 4. Zásadní odpůrci organisování, kteří za jedinou účinnou akci proti těm, kteří je vyštvali z domova, považují boj s puškou v ruce.“⁵⁰

Například únorové číslo *Hlasu domova* z roku 1955 obsahovalo postesknutí, že Československé národní sdružení ve Viktorii má sice 350 členů, ale na poslední členskou schůzi

45 *Hlas domova*, 7. 1. 1952, č. 1, s. 13.

46 *Hlas domova*, 10. 1. 1955, s. 8.

47 *Hlas domova*, 18. 5. 1959, s. 6.

48 *Hlas domova*, 7. 9. 1959, s. 7. Ostrou kritiku Slabíka obsahuje kontroverzní monografie Jaroslav POSPÍŠIL, *Hyeny v akci*, Vizovice 2003.

49 *Hlas domova*, 30. 11. 1953, č. 24, s. 17.

50 *Pacific*, 9. 4. 1954, s. 5.

se jich dostavilo pouhých 19.⁵¹ Podle *Věstníku Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandě* z července 1958 měl *Československý klub v Jižní Austrálii* 354 řádných členů, *Československé národní sdružení „Pravda vítězí“* v Novém jižním Walesu 308 členů a *Československé národní sdružení* ve Viktorii celkem 304 členů.⁵² Tyto tři organizace byly v Austrálii zároveň početně největšími, zatímco spolky v Queenslandu, Západní Austrálii a na Tasmánii měly členskou základnu o něco menší.

Národní exilové organizace v jednotlivých australských státech ovšem tvořily pouhý zlomek z celkového počtu československých spolků a sdružení, které živelně vznikaly na počátku padesátých let a které byly převážně kulturního, sportovního či křesťanského zaměření. Pouhých několik let po příjezdu pounorové uprchlické vlny do Austrálie tak byla síť exilových sdružení a spolků v hrubých rysech dotvořena. Skutečnou expanzi spolkového života nejlépe dokládá pokus redakce hlavního exilového periodika *Hlas domova* o evidenci všech organizovaných aktivit Čechoslováků v Austrálii, a to k září roku 1953: „*Ústředí čs. dem. organ. 1, čs. kluby a nár. sdružení 8, okrsek Sokola TGM 1, sokolské jednoty 6, OREL – oblast Tichomoří 1, Orelská jednota 1, Skaut 1, Cyrilometodějská Liga 3, Křesťanská akademie 3, Nábož. obec protest. 1, Sport. kluby 7 (včetně 2 slovenských), Klub přátel české kultury 1, Svaz vysokoškolského studentstva 1, Svaz polit. vězňů 1, Spolek komerčních inženýrů 1, Sdružení austr. Slovákov /sep./ 1+4, organizace čs. politických stran a hnutí /celoaustr./ 11, čs. sekce austr. Liberální strany /Blaník a Vltava/ 2, čs. sekce austr. Strany práce 1, Jednota čs. uprchlíků 1, Hospodářská rada svob. Čs. 1, kluby starousedlíků 2, celkem tedy 60!*“⁵³

Z přehledu je vidět, že československé exilové organizace měly různé zaměření. Kromě prvorepublikových politických stran, které ale vesměs zanikly do poloviny padesátých let, a národních exilových organizací byly nejagilnější organizace sportovní. Poměrně záhy se v Austrálii konstitovala exilová pobočka katolické organizace *Orel* a v Tichomoří vznikla v rámci Svatováclavské župy *Oblast kardinála Josefa Berana*. Dle dochovaného seznamu z konce padesátých let měl *Orel* v Austrálii a na Novém Zélandu celkem 87 členů, ovšem autonomní jednoty vznikly pouze v Sydney, Melbourne a Adelaide, zatímco v Perthu byla zřízena pouze hlídka *Orla* čítající pět osob.⁵⁴ V celoaustralském stejně jako v celosvětovém kontextu však byl zdaleka nejrozšířenější a nejpočetnější českou exilovou organizací nepochybně *Sokol*, jehož první regionální jednoty vznikaly na samém počátku padesátých let, tedy o něco dříve než samotné *Ústředí československého sokolstva v zahraničí*, které zahájilo svou činnost 1. ledna 1952. Ačkoliv jednoty

51 *Hlas domova*, 21. 2. 1955, s. 8.

52 *Organizační věstník*, červenec 1958, s. 10–12.

53 *Hlas domova*, 21. 9. 1953, s. 8.

54 Josef PAPEŽ, *Československý Orel v exilu – Župa svatováclavská*, Brno 2005, s. 144–146.

Sokola v Austrálii vytvořily *Australský okrsek T. G. Masaryka*, jejich spolupráce a vzájemné kontakty zůstaly z důvodů rozlehlosti kontinentu velmi omezené a navíc se záhy po svém založení potýkaly se značnými personálními i finančními problémy. Ještě v padesátých letech tak většina regionálních jednot kvůli vysoké mobilitě přistěhovalců a převládající pasivitě členské základny zcela nebo dočasně zanikla a jedinou kontinuálně existující organizací zůstal do konce osmdesátých let pouze *Sokol* v Sydney. Již v roce 1956 tak Vojtěch Vávra, zástupce australského okrsku v *Ústředí československého sokolstva v zahraničí*, byl ve své souhrnné zprávě nucen uvést: „Zprávu [...] chtěl jsem zaslat již dříve, neučinil-li jsem tak, bylo to jen proto, že jsem stále doufal o zlepšení poměrů. Bohužel, doposud se tak nestalo a musel bych být velkým optimistou, kdybych ještě věřil, že se tak stane.“ Zároveň pisatel zprávy naznačil, že krize sokolského hnutí v Austrálii byla zapříčiněna i interními spory uvnitř výboru australského sokolského okrsku („*Okrsek nejen že nesplnil to, v co jsme při jeho zakládání doufali, ale v důsledku osobních intrik ve vedení, měl přímo zhoubný vliv na sokolský život*“).⁵⁵

Zcela netypicky vznikly první dvě sokolské jednoty v Austrálii v menších sídlech s nepočtetnou českou a slovenskou komunitou, a to v Canbeře a v Darwinu. V hlavním městě byla organizace založena již v lednu 1950, avšak již po prvním roce bojoval canberský *Sokol* s pozvolným úbytkem členů, kteří vesměs odcházeli za prací do lidnatějších australských měst. O úpadku canberrského *Sokola* lakonicky referoval v srpnu 1954 jeden z přispěvatelů do *Hlasu domova*: „V Canbeře se naprosto nic neděje, ani v Sokole, ani v žádném sdružení. Lidé se více méně jeden druhému vyhýbají.“⁵⁶ V roce 1955 se canberrská sokolská jednota zcela rozpadla a byla obnovena až v roce 1975, ovšem pouze jako pobočka *Sokola* Sydney.⁵⁷ Ještě kratší životnost měla sokolská organizace v severoaustralském Darwinu založená v červnu 1950. Ve městě s pouhými několika desítkami Čechů a Slováků se jednota formálně udržela pouze jeden rok a poté přestala vykazovat jakoukoliv činnost.⁵⁸

V Melbourne byla organizace založena 11. listopadu 1950, mimo jiné na popud Františka Váni, budoucího vydavatele hlavních australských exilových novin *Hlas domova*. O pět let později měl melbournský *Sokol* sice celkem 110 členů, avšak větší část členské základny zůstávala trvale pasivní. Navíc byl život jednoty negativně poznamenán rozpory jak v Sokolské župě v exilu tak uvnitř samotné *Rady svobodného Československa*. Od poloviny padesátých let tak pozvolna ustávaly veškeré aktivity, avšak *Sokol* v Melbourne formálně existoval do roku 1961, kdy byl vyškrtnut ze seznamu sokolských

55 Jan WALDAUF, *Sokol – malé dějiny velké myšlenky* II, Luhačovice 2010, s. 194.

56 *Hlas domova*, 23. 8. 1954, s. 17.

57 J. WALDAUF, *Sokol*, s. 156, 625.

58 Tamtéž, s. 43.

jednot. Ke znovuobnovení činnosti melbournské organizace došlo pod vedením starosty Františka Vozábala až na podzim roku 1975 a během jednoho roku získal *Sokol* okolo 250 členů.⁵⁹ Od poloviny sedmdesátých let lze hovořit o kontinuální činnosti melbournské sokolské organizace, která v roce 1983 začala rovněž vydávat strojopisný *Sokolský list* a od roku 1989 svůj vlastní časopis *Kvart*.⁶⁰

Poněkud odlišným vývojem prošla jednota v jihoaustralském Adelaide založená v březnu 1951. I v tomto případě se postupný úbytek členů negativně projevoval na sportovních a kulturních aktivitách *Sokola*, který se ve druhé polovině padesátých let integroval do *Československého klubu v Jižní Austrálii*.⁶¹

Ve stejném období byly ustaveny přípravné výbory pro založení sokolských jednot v Brisbane, Newcastleu a také v Bonegille, proslulém shromažďovacím táboře pro evropské Novoaustralany.⁶² Nakonec však organizace vznikla pouze v Brisbane, a to až v roce 1966. Vážné onemocnění tehdejšího starosty *Sokola* a dirigenta Rudolfa Pekárka však činnost jednoty ochromilo a na počátku sedmdesátých let byla organizace dokonce považována za zaniklou. V roce 1973 však došlo k jejímu krátkodobému obnovení, nicméně o několik let později se jednota opět fakticky rozpadla.⁶³

Konečně v Sydney došlo z iniciativy Zdenka Slouky k založení sokolské jednoty na počátku července 1950 a o měsíc později se uskutečnilo první cvičení v tělocvičně organizace YMCA. Díky vysokému počtu Čechoslováků usazených ve městě a v jeho okolí mohl *Sokol* v Sydney přistoupit k založení šesti odborů – hudebního, jezdeckého, společenského, sportovního, šachového a turistického. V polovině roku 1951 měl *Sokol* již 110 členů a o rok později 168 členů. Podobně jako v Melbourne však veškeré aktivity zůstávaly na bedrech pouhých několika osob a stejně jako ostatní sokolské jednoty zažívala i organizace v Sydney několik let po svém vzniku krizi, která byla ještě prohloubena spory uvnitř výboru jednoty. V polovině padesátých let tak kronikář sydneyjské organizace lakonicky uvedl: „*Funkci jednatele i pokladníka vykonával bratr František Kříž. Bombardoval a prosil členy výboru, aby si alespoň navrhli termín, kdy jsou ochotni se dostavit do výborové schůze. Došlo k ní až 26. ledna 1955 za účasti 5 členů. Jediná věc, o níž se jednalo, bylo přijetí rezignace starosty bratra L. Rokyty, který prakticky rezignoval 13. května 1954 [...]. Po této schůzi se jednota po celý rok 1955 uložila ke spánku.*“⁶⁴ Situace se postupně zlepšila teprve ve druhé polovině padesátých let, kdy byla při jednotě

59 Tamtéž, s. 625.

60 L. FORMANOVÁ – J. GRUNTORÁD – M. PŘIBÁŇ, *Exilová periodika*, s. 29, 38.

61 J. WALDAUF, *Sokol*, s. 253.

62 Tamtéž, s. 47.

63 Tamtéž, s. 402, 513, 550, 583, 602, 625.

64 Tamtéž, s. 43–44, 156

založena největší česká knihovna v Austrálii a zároveň došlo ke zřízení české doplňovací školy a k podstatnému rozšíření okruhu čtenářů nového sokolského periodika nazvaného *Věstník*.⁶⁵

Přibližně ve stejném období jako v Novém jižním Walesu, tedy od poloviny roku 1950, probíhaly přípravné práce na založení tělocvičné jednoty *Sokol* i v Perthu. Díky šťastné souhře okolností lze počátky *Sokola* v Západní Austrálii rekonstruovat na základě dochovaného torza kroniky z klíčového období 1950–1951, kterou jeho členové po zániku organizace věnovali do opatrování sesterské jednoty v Sydney, v jejíž knihovně se nachází dodnes.⁶⁶ Z kroniky vyplývá, že první úvahy o založení *Sokola* se objevily již v červenci roku 1950, avšak k samotnému vzniku organizace došlo až v pozdním létě a v průběhu podzimu. Přípravnému výboru, ustanovenému 13. srpna, předsedal Karel Bauer a o týden později byly vypracovány stanovy, které vycházely ze stanov zaslanych do Západní Austrálie činiteli sydneyjského *Sokola*. Samotná ustavující schůze tělocvičné jednoty *Sokol* v Perthu proběhla až 9. září, a to za přítomnosti všech 18 členů a devíti hostí. Prvním starostou spolku se stal Karel Bauer, náčelnicí Jiřina Wohlmutová, náčelníkem Jiří Wild a zapisovatelem Lily Wildová. Ihned od počátku své existence začal perthský *Sokol* rozvíjet řadu aktivit, včetně pravidelného cvičení a organizování výletů do okolí města. Zdaleka největším sportovním úspěchem jednoty v prvním roce jejího působení bylo vítězství ve volejbalovém turnaji organizovaném pro Novoaustralany.⁶⁷ Jisté úspěchy sklízel rovněž hokejový odbor jednoty, který ovšem musel v první polovině roku 1952 ukončit svou činnost, protože jediný lední stadion v Perthu byl uzavřen.⁶⁸ Ačkoliv v lednu roku 1951 se *Sokol* mohl pochlubit již 23 členy a 13 čekatelů, jeho řízení zůstalo fakticky záležitostí čtyř manželských párů, jmenovitě manželů Bauerových, Markových, Wildových a Wohlmutových. V létě 1951 se do výboru *Sokola* dostal ing. Karel Kosina, který o něco později jako starosta stanul v jeho čele spolu s Jiřím Wildem a náčelníkem Jaromírem Markem.⁶⁹

Jednota v Perthu navázala kontakty i se sokolskými organizacemi jak v jiných australských městech, tak v zámoří. Za výrazného přispění náčelnice *Ústředí čs. Sokolstva v zahraničí* Marie Provazníkové (1890–1991) získala jednota z USA řadu knih do nově zřizované knihovny, která měla být zároveň obohacena o svazky ze zrušené knihovny *Sokola* v Ludwigsburgu.⁷⁰ V tomto období zažívala sokolská organizace v Perthu zřejmě

65 Tamtéž, s. 253.

66 Knihovna *Sokola* Sydney, neinventarizováno, Kronika tělocvičné jednoty *Sokol* v Perthu, 1950–1951. Fotokopie k dispozici v ČČES, Josef Kučík, neinventarizováno.

67 J. WALDAUF, *Sokol* II, s. 45.

68 *Hlas domova*, 17. 3. 1952, s. 8.

69 *Hlas domova*, 1. 10. 1951, s. 8. Obsahuje informaci o volbě Karla Kosiny starostou *Sokola* v Perthu.

70 J. WALDAUF, *Sokol* II, s. 45–46.

nejintenzivnější období své činnosti. Jiřina Wohlmutová v srpnovém vydání *Hlasu domova* hovořila ve své zprávě o československém *Sokolu* dokonce jako o „nejvyspělejší tamní národní skupině *Novoaustralanů*“. Pisatelka referovala o senzačním úspěchu ukázky cvičební hodiny v městské radnici a uvedla, že „už nástup byl pro Australany tak nevidaný, že vypukli v jásot a potlesk pak nebral konce“, přičemž pokračovala sdělením, že „Na hockeyovém či fotbalovém zápase cítili byste se skoro jako v Praze. ‘Deset-deset-deset’, ozývá se ze všech stran.“ Jiřina Wohlmutová však nejvíce oceňovala na *Sokole* nikterak samozřejmou skutečnost, že „jsme všichni svorně vedle sebe: Češi, Slováci, příslušníci všech polit. stran. Sokol je tu pojátkem a opravdovou radostí všech upřímných a slušných Čechoslovaků.“⁷¹ Perthský *Sokol* nicméně o několik let později rovněž zanikl, bohužel přesnou dobu nelze s jistotou určit. V korespondenci z konce padesátých let Josef Kučík uvedl, že organizace přestala existovat jako živý spolek již v roce 1952,⁷² což však bylo ve zjevném rozporu se skutečností, protože podle zpráv otištěných v *Hlasu domova* organizace ještě na počátku tohoto roku zvažovala otevření své pobočky ve městě Albany na jihu Západní Austrálie.⁷³ Ta byla pod vedením Karla Kosiny v polovině roku 1952 skutečně založena, přičemž podle Jana Waldaufa, autora dějin sokolského hnutí v zahraničí, měla tato pobočka nejméně 10 členů a pět žáků.⁷⁴ V roce 1954 však počet aktivních členů klesl pod kritickou mez a jednota o rok později zcela zanikla.⁷⁵ Za spolehlivý nelze považovat ani údaj Michaela Ciglera, který kladl zánik sokolské organizace do roku 1953,⁷⁶ protože v listopadovém čísle *Zpravodaje* vydávaném *Radou svobodného Československa* nalezneme zprávu z Perthu, že členové tamějšího *Sokola* uctili výročí vzniku republiky položením vavřínového věnce k pomníku padlých v King's Parku.⁷⁷ Poslední pramenně doložený doklad o existenci *Sokola*, který se podařilo nalézt, je totiž datován 21. března 1954 a nijak nenaznačuje, že by se organizace nacházela v krizi. Dopis adresovaný Josefu Kučíkovi se týká objednávky knih pro děti navštěvující Československou doplňovací školu v Perthu a oznámení o existenci školy uveřejněné v ústředním exilovém periodiku *Hlas domova*.⁷⁸ V témže roce navštívil Jiří Wild hlavní sokolské jednoty v Austrálii, a to v Adelaide, Melbourne, Canbeře a Sydney, přičemž usiloval o vyšší míru spolupráce mezi regionálními pobočkami *Sokola*, které by vedly ke znovuoživení pozvolna upadajících sportovních a kulturních aktivit organizace v celoaustralském měřítku. O snaze

71 *Hlas domova*, 20. 8. 1951, s. 8.

72 CČES, Josef Kučík, neinventarizováno, 1957, dopis ze dne 15. 9. 1957.

73 *Hlas domova*, 17. 3. 1952, s. 8.

74 *Hlas domova*, 7. 7. 1952, s. 8; J. WALDAUF, *Sokol II*, s. 73.

75 J. WALDAUF, *Sokol II*, s. 112.

76 M. J. CIGLER, *The 1948 and 1968 Czech Refugee Settlers*, s. 98.

77 CČES, RSC, kart. L20, *Zpravodaj Rady svobodného Československa*, č. 4, 15. 11. 1953, s. 7.

78 CČES, Josef Kučík, neinventarizováno, 1954, korespondence *Sokola* č. j. 37/54 (21. 3. 1954).

Sokola v Perthu zintenzívnit činnost *Australského okrsku T. G. Masaryka* svědčí i skutečnost, že v roce 1954 byl Jaromír Marek zvolen do výboru *Ústředí čs. sokolstva v zahraničí*.⁷⁹

Sokol v Perthu tak nejspíše přestal vyvíjet jakoukoliv aktivitu až na sklonku roku 1954, protože „pro [blíže nespecifikované] *malicherné osobní třenice byl neschopný projevovat jakoukoliv další činnost*“, jak uvedl ve své retrospektivní zprávě o organizaci exilového života v Západní Austrálii Josef Kučík v roce 1969.⁸⁰ Jak podotýká Jan Waldauf, jiným závažným důvodem mohl rovněž být postupný odliv členů, způsobený odchodem do USA nebo do jiných australských měst. Podobnému problému ovšem čelily i jiné australské sokolské jednoty, a to především v Canbeře a v Adelaide. Zdá se, že v procesu postupné dezintegrace *Sokola* hrála jistou roli i ohromná rozloha Západní Austrálie a geografická rozptýlenost členské základny. Ve své zprávě z roku 1954 na tento specifický problém upozornil starosta Jiří Wild, ve které uvedl, že „*Sokol Perth má jistě světový sokolský rekord co do velikosti území, kde se nyní nalézají jeho činovníci. Starosta a jednatelka jsou toho času v Sydney ve státě Nový Jižní Wales, tj. asi 4,000 km od sídla jednoty, kronikář je v Albany, asi 600 km od Perthu, zapisovatelka někde za Geraldtonem a možná již také v Sydney a jen náčelník a pokladník zůstávají v Perthu.*“⁸¹ Domněnce o faktickém zániku *Sokola* v Perthu v tomto období nahrává i fakt, že za rok 1955 jednota již nezaslala do *Ústředí* žádnou zprávu o stavu členské základny a o svých aktivitách.⁸² Formálně však byla jednota rozpuštěna až v roce 1958, kdy dosavadní starosta Jaromír Marek odešel do Spojených států amerických, přičemž kronika organizace, její knihovna a další majetek byly darovány *Sokolu* v Sydney, kde jsou uloženy dodnes.⁸³

Vedle místních sokolských sdružení vznikly v několika městech československé fotbalové kluby. V Adelaide a také v Canbeře fungovaly na počátku padesátých let krátkodobě oddíly s názvem *Bohemians*. Klub stejného jména byl ostatně založen na počátku sedmdesátých let i v severoaustralském Darwinu.⁸⁴ Mnohem delší existencí se mohl pochlubit *S.K. Praha* v Sydney, který účinkoval v různých australských soutěžích až do první poloviny sedmdesátých let a který patřil k nejlepším sydneyjským fotbalovým oddílům nakupujícím hráče i v Evropě.⁸⁵ Klub byl ovšem dlouhodobě spojen se jménem úspěšného, nicméně kontroverzního podnikatele Jana Domabyly, který provozoval síť obchodů s pornografií a spolupracoval s československou tajnou službou pod krycím

79 J. WALDAUF, *Sokol* II, s. 111–112.

80 CČES, Josef Kučík, neinventarizováno, 1953, zpráva o založení Sdružení Lidé dobré vůle, září 1969.

81 J. WALDAUF, *Sokol* II, s. 113.

82 Tamtéž, s. 195.

83 Tamtéž, s. 253.

84 *Hlas domova*, 27. 7. 1970, s. 12.

85 *Hlas domova*, 4. 5. 1959, s. 7. Informace o nákupu rakouských hráčů pro klub.

jménem „Dionýs“. Jeho srdečné vztahy s československým konzulátem v Sydney i diskutabilní povaha Domabylova podnikání zapříčinily, že značná část Čechoslováků fotbalový klub bojkotovala a oddíl postupně ztrácel nálepku reprezentanta československého exilu na sportovním poli. Podobnými problémy ovšem trpěl i další úspěšný fotbalový klub *Slavia* v konkurenčním Melbourne. Na konci roku 1967 totiž *Hlas domova* uveřejnil informaci, že vedení klubu udržuje těsné vztahy s diplomatickými zástupci československého komunistického režimu a na protest již nebude o oddíle a jeho zápasech nijak informovat.⁸⁶ Provázanost mezi klubem a zastoupením ČSSR v Austrálii ostatně potvrdila i tajná zpráva Generálního konzulátu z téhož roku, která zmiňuje, že „zejména klub *Slavia* v Melbourne zahrnuje velký počet slušných lidí, kteří k nám mají dobrý, nezištný vztah a v kterých máme své přátele“.⁸⁷ Bojkot ze strany nejvlivnějšího českého exilového periodika v Austrálii nicméně odstartoval proces dalekosáhlých vnitřních změn, protože v listopadu 1969 valná hromada zvolila zcela nové vedení oddílu v čele s Františkem Vozábalem, které se distancovalo od praktik předchozích zástupců klubu a požádalo československou komunitu o opětovnou podporu.⁸⁸

Přestože fotbal zůstal hlavní organizovanou sportovní aktivitou českého exilu, Češi zakládali rovněž volejbalové (Melbourne, Sydney) nebo tenisové (Sydney) kluby. Raritou, vzhledem k australskému klimatu, byly hokejové kluby, které několik let existovaly v Sydney a také a v západoaustralském Perthu.⁸⁹ K organizacím sportovního typu konečně patřil i *Československý skautský oddíl* v Sydney, který byl založen na přelomu let 1952/1953.⁹⁰

Na rozdíl od národních sdružení a sportovních organizací zůstaly nábožensky orientované exilové spolky spíše okrajovou záležitostí. Nepočítáme-li protestantskou *Kongregaci Jana Husa*, která existovala v Melbourne v letech 1951–1954, byla v této kategorii zdaleka nejúspěšnější *Cyrilometodějská liga*, jejíž pobočky vznikly na počátku padesátých let nejprve v Melbourne a posléze v Adelaide a Brisbane.⁹¹ Jednotlivé regionální odnože *Cyrilometodějské ligy* se pokoušely vydávat i vlastní tiskoviny, které však obvykle neměly dlouhého trvání. Například v Brisbane vycházel od roku 1953 nepravidelně *Cyrilometodějský věstník* redigovaný E. N. Waldmannem, jehož stopy však v letech 1954/1955 zcela mizí.⁹² Mezi osobnostmi, které se rozhodující měrou podílely na aktivitách *Cyrilometodějské ligy* v Austrálii, vynikal především Stanislav Hofírek z Melbourne, katolický

86 *Hlas domova*, 18. 12. 1967, s. 15.

87 Archiv MZV, Politické zprávy 1945–1977, Austrálie, Politická zpráva – Čs. emigrace v Austrálii, č. 091/67, Sydney 29. 11. 1967, s. 16.

88 *Hlas domova*, 24. 11. 1969, s. 9.

89 M. J. CIGLER, *The 1948 and 1968 Czech Refugee Settlers*, s. 99.

90 *Hlas domova*, 8. 12. 1952, s. 8; 9. 3. 1953, s. 8.

91 Tamtéž, s. 103.

92 Viz L. FORMANOVÁ – J. GRUNTORÁD – M. PŘIBÁŇ, *Exilová periodika*, s. 21.

aktivista a pozoruhodný politický myslitel, který patřil k neoriginálnějším autorům politologických a filozofických a politologických úvah publikovaných v exilovém tisku. Hofírek vydával, a to většinou vlastním nákladem, celou řadu exilových periodik např. *Studijní archy*, *Diskusní archy*, *Exilový zápisník* či *Rozpravy*,⁹³ v nichž uvažoval o podobě nových společenských poměrů ve světě po porážce komunismu nebo se ostře vymezoval proti Tigridově teorii gradualismu, která předpokládala okolnostmi vynucený dialog Západu s Východem a v důsledku postupné zmírňování brutality komunistických režimů v Evropě. Především v sedmdesátých a osmdesátých letech Hofírek, ve snaze o propagaci svých myšlenek, posílal své publikace na náhodně vybrané adresy do komunistického Československa s prosbou o jejich další šíření.⁹⁴

Z kulturně zaměřených poúnorových exilových spolků jasně vynikalo *České ochotnické divadlo* v Melbourne, jehož kontinuální existence od roku 1954 do druhé poloviny osmdesátých let neměla v australském kontextu paralelu. Kronikář tohoto sdružení, Alfred Rosenberg, uvádí, že v průběhu tohoto období *České ochotnické divadlo* inscenovalo pod režisérským vedením 23 osob celkem 101 představení více než šesti desítek her.⁹⁵ Divadelní tradice byla sice v různých obdobích pěstována i v Sydney, Adelaide, Perthu a Canbře, avšak do podoby autonomní organizace se vyvinula pouze v Melbourne.⁹⁶

Poslední skupinu poúnorových exilových organizací v Austrálii tvořily *Československá obec legionářská* a *Svaz bývalých politických vězňů*, který se pod vedením M. Janoviče konstituoval na jaře 1954.⁹⁷ Obě tyto organizace vznikly pouze v Sydney a Melbourne a životaschopnější se ukázala být první z nich. Zatímco *Svaz bývalých politických vězňů* přestal být ještě v padesátých letech činný, *Československá obec legionářská* existovala v obou městech ještě v osmdesátých letech 20. století, a to přesto, že pamětníci legionářské tradice postupně umírali.

Organizace exilu po srpnu 1968

Poměrně silná přistěhovalecká vlna po srpnu 1968 výrazně zasáhla do poměrů i koncepce českého a slovenského exilu v Austrálii, a to v negativním i pozitivním smyslu.

93 Tamtéž, s. 18–48.

94 M. J. CIGLER, *The 1948 and 1968 Czech Refugee Settlers*, s. 96.

95 Alfred ROSENBERG, *Kronika českého ochotnického divadla v Melbourne*, Melbourne 1995. Nepublikovaný rukopis uložený v knihovně Sokola v Melbourne. Údaj převzal rovněž Otakar FIALA, *A Report on Czech Expatriate Theatre in Australia*, in: Věra Bořkovec (vyd.), *Czech and Slovak Theatre Abroad: In the USA, Canada, Australia and England*, New York 2006, s. 91.

96 Více k dějinám exilového divadla v Austrálii Jaroslav MILLER, *Divadelní aktivity českého exilu v Austrálii, 1948–1989*, *Moderní dějiny* 21, 2013, č. 2, s. 185–204.

97 *Hlas domova*, 31. 5. 1954, s. 8.

Na jedné straně přijímal pouónorový exil nové příchozí s jistou nedůvěrou pramenící především z přesvědčení, že mnozí posrpnovní uprchlíci zůstali v principu věrni komunistické ideologii či jí byli alespoň po dvě desetiletí negativně ovlivňováni. Tento postoj mimochodem nepostrádal reálné základy, protože podle oficiálních statistik opustilo ČSSR v období srpen 1968 – leden 1969 celkem 1 727 členů KSČ. Silný byl rovněž pocit, že tato druhá vlna emigrace má často nejenom politické, nýbrž primárně materiální motivy.⁹⁸

Existenci hranice, dané odlišnou mentalitou, charakterem i strukturou pouónorového exilu a uprchlické vlny z roku 1968, přesvědčivě dokládá nepublikovaná dizertace sociologa českého původu Michaela Ciglera z roku 1986. Podle jeho výzkumu pocitovali sami posrpnovní přistěhovalci jistou zdrženlivost ze strany „starousedlíků“, danou jak nedůvěrou k nově příchozím tak i značnými kulturními rozdíly vzniklými dvacetiletým odtržením od československé každodenní reality.⁹⁹ Značná část respondentů z řad posrpnové emigrace například uvedla, že exulanti z roku 1948 „myslí jinak“ (38 %) či „si od nás drží odstup nebo nám dokonce nevěří“ (22 %), případně, že „Československo se změnilo a politické plány pouónorového exilu jsou dnes nerealistické“ (13 %).¹⁰⁰ Ve svém rozsáhlém sociologickém výzkumu Cigler navíc poukázal na rozdílné motivace vedoucí k opuštění Československa. Zatímco v případě pouónorových uprchlíků hrál naprosto dominantní roli strach z perzekuce ze strany komunistického režimu (73,8 %), u posrpnové vlny byl tento faktor zcela zanedbatelný (1,9 %) a převažovala frustrace z normalizačního vývoje, nechuť k životu pod sovětskou okupací a touha po uplatnění se ve slobodném světě.¹⁰¹ Osobní zkušenost se rovněž promítala i do vztahu ke komunistické ideologii, vůči níž se jasně vymezilo pouhých 13 % přistěhovalců po srpnu 1968.¹⁰² Jistou roli zřejmě sehrála i rozdílná profesní a sociální skladba obou uprchlických vln. Zatímco u exilu po roce 1948 bylo univerzitní vzdělání poměrně vzácné (16 %) a dominovaly osoby se základním vzděláním (39 %), v případě posrpnových emigrantů byly naopak velmi silně zastoupeny skupiny s vysokoškolským (40 %) a středoškolským vzděláním (34 %) zatímco kategorie „základní vzdělání“ zahrnovala pouhou čtvrtinu nových přistěhovalců.¹⁰³ Konečně značně rozdílné byly i motivy výběru Austrálie jako cílové země exilu. Většina uprchlíků po roce 1948 uvedla, že důvodem jejich rozhodnutí byla skutečnost, že Austrálie měla nejkratší čekací dobu na repatriaci a že se nacházela daleko

98 K hranici mezi pouónorovou a posrpnovou emigrací na příkladu Západní Austrálie více J. MILLER, *Zapadlí vlastenci*, s. 59–75.

99 M. J. CIGLER, *The 1948 and 1968 Czech Refugee Settlers*, s. 172.

100 Tamtéž.

101 Tamtéž, s. 162–163, 186.

102 Tamtéž, s. 186.

103 Tamtéž, s. 77, 165.

od válkou zpusťosené Evropy. Naopak u emigrantů z roku 1968 hrálo značnou roli, že v Austrálii se hovořilo anglicky a bez důležitosti nebylo rovněž slunečné klima kontinentu.¹⁰⁴

O jisté distanci mezi pouťnorovým exilem a posrpnovou přistěhovaleckou vlnou referoval do Československa v únoru 1969 také generální konzul v Sydney Karel Franc,¹⁰⁵ který ve své hodnotící zprávě uvedl, že „činnost [exilových] klubů je většinou z nově přichozích cizí, že si navzájem nerozumí. Zůstává mezi nimi velká přehrada 20 let a našeho socialistického života v ČSSR.“¹⁰⁶ Ještě další rozdíl mezi exulanty po roce 1948 a emigrační vlnou po ruské okupaci v roce 1968 zdůraznila Zora Kašpárková v anketě *Hlasů Čechů a Slováků v Austrálii* z konce osmdesátých let. Ve své odpovědi respondentka uvedla, že „osmačtyřicátníci odcházeli do exilu s vědomím návratu [...]. Naproti tomu osmašedesátníci přišli s vědomím, že cesta zpět domů nevede a jejich budování existence mělo ráz trvalého pobytu.“ S tímto závěrem korespondovaly také odpovědi čtenářů na otázku, nakolik se změnil jejich postoj k rodné zemi. Většina z nich patřila k posrpnové emigraci a tito respondenti se již mnohem více identifikovali s Austrálií než s Československem.¹⁰⁷ Mentální a kulturní rozdíly mezi dvěma československými uprchlickými vlnami vyústily v některých případech v rozkol uvnitř exilových spolků (Západní Austrálie) či generovaly dočasná napětí, přičemž plná integrace posrpnových přistěhovalců často trvala několik let. Například Kronika Československého klubu v Jižní Austrálii v Adelaide, tedy pramen spíše panegyrického charakteru, zmiňuje, že „Starousedlíci viděli v nově přichozích lidi poznamenané komunismem“, zatímco posrpnovní přistěhovalci „Starousedlíkům vytýkali, že jsou staromódní, ustrnulí na roce 1948“.¹⁰⁸ Rezervovanost pouťnorových starousedlíků ve vztahu k nové vlně emigrace ovšem nebyla pouze československým specifíkem. Například polský exilový týdeník *Przełład katolický* se na počátku osmdesátých let v obdobném duchu vyjadřoval ke vztahu mezi poválečným polským exilem a uprchlíky z Polska po vyhlášení stanného práva v roce 1981: „...setkání dvou vln lidí téže národnosti, ale rozdělených po dobu 30 let [...], prozatím je přijímáme s rezervou, s jakýmsi stínem podezření v duši, že tito lidé možná nevědomky přijali některé prvky bezbožné [...] filozofie života, které se učili od kom. živilů“.¹⁰⁹

104 Tamtéž, s. 74, 163.

105 Generální konzul Karel Franc sympatizoval s Dubčekovou politickou linií a z tohoto důvodu se na počátku normalizace, ve druhé polovině roku 1969, rozhodl s celou rodinou zůstat v Austrálii. Pozn. aut.

106 Archiv MZV, Politické zprávy 1946–1972, Sydney, politická zpráva č. 3, 24. 2. 1969, č. j. 1516/69, s. 4.

107 *Hlasý Čechů a Slováků v Austrálii*, 11. 8. 1988, s. 7–9.

108 D. BALCÁRKOVÁ, *Kronika Československého klubu*, s. 84.

109 Citováno v *Hlasech Čechů a Slováků v Austrálii*, 13. 1. 1981, s. 8.

Na straně druhé však příliv Čechů a Slováků po srpnu 1968 znamenal podstatný impuls pro oživení často skomírajícího exilového života, což se velmi výrazně projevilo například na fungování ústředního exilového periodika *Hlasu domova*, do něhož začali svými texty pravidelně přispívat bývalá redaktorka Mladé fronty Marcela Čechová a pod pseudonymem Vít Donát také veterinář Miloš Ondrášek. Nově příchozí rovněž oživilo ochabující aktivity exilových organizací v jednotlivých australských státech, ať se jednalo o Petra Hrubého či Dagmar Šimkovou v Západní Austrálii nebo Jaroslava Kovářička či manžele Reichovy v Sydney. Právě v Západní Austrálii došlo pod vlivem nových přistěhovalců k poměrně dramatické změně v charakteru a činnosti dosavadní exilové organizace *Sdružení Lidé dobré vůle*, která se přejmenovala na *Sdružení Čechoslováků v Západní Austrálii*.¹¹⁰ V některých případech byly dokonce vzkříšeny exilové organizace, které zanikly ještě v padesátých letech. To byl především případ organizace v hlavním městě Austrálie, která byla v březnu 1969 obnovena pod názvem *Sdružení Čechoslováků v Canbeře*. Již v roce 1970 začalo *Sdružení* díky iniciativě Jana P. Tučka (na počátku padesátých let vedl v Brisbane klubový oběžník *Slovo* a v letech 1954–1955 časopis *Revue*) vydávat vynikající kulturně zaměřený časopis *Beseda*, který si udržel vysokou úroveň až do osmdesátých let 20. století.¹¹¹

Posrpnová imigrační vlna především zcela zásadním způsobem ovlivnila charakter a náplň činnosti českých spolků a organizací v Austrálii, a to především ve srovnání se zaměřením exilových aktivit padesátých a šedesátých let. Zatímco pouňorový exil si udržoval ostrou protikomunistickou rétoriku a politické aktivity namířené proti komunismu a režimu v Československu zůstávaly hlavní prioritou, imigrace po roce 1968 se mnohem více orientovala na kulturní a vzdělávací činnost, zatímco politické cíle zůstaly pouze jednou z aktivit posrpnové imigrace.

Důvodů tohoto posunu priorit, který byl patrný v činnosti exilových organizací ve všech australských státech, bylo hned několik. Obecně lze říci, že motivace odchodu z Československa byla po sovětské invazi mnohem různorodější než v případě pouňorové exilové vlny. Zatímco po roce 1948 odcházela drtivá většina osob primárně z politických příčin a odpor proti komunismu tak přirozeně zaujímal stěžejní místo v programech exilových spolků a organizací od Západní Evropy přes USA až po Austrálii, v případě posrpnové emigrace hrály mnohem silnější roli rovněž faktory ekonomické, sociální a rodinné. Navíc vůdčí politická role *Rady svobodného Československa*, reprezen-

110 Podrobněji k proměně činnosti československé exilové organizace v Perthu viz J. MILLER, *Zapadlí vlastenci*, s. 63–73.

111 *Beseda* Queanbeyan, Archiv *Besedy* v Canbeře, neinventarizováno. Fotokopie relevantní části archivu *Sdružení Čechoslováků v Canbeře* se nachází rovněž v ČČES, neinventarizováno. Nekompletní řada vydání časopisu *Beseda* z let 1970–1985 k dispozici rovněž v knihovně Libri prohibiti.

tativního exilového orgánu, byla v sedmdesátých letech již značně oslabena v důsledku přetrvávajících neshod a dlouhodobých vnitřních rozporů. Tato postupná rezignace na jednotné politické vedení exilu se projevila i na rapidně slábnoucí pozici *Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandě*, které samo utrpělo ránu odštěpením organizace v Brisbane. Výsledkem byla skutečnost, že povědomí o existenci celoaustralského exilového orgánu bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech, především v řadách posrpnové emigrace, již velice nízké a mnoho nových přistěhovalců nemělo o působení *Ústředí* vůbec žádné informace. Vystěhovalecká vlna po roce 1968 se lišila od pouňorového exilu ještě v jednom ohledu. Na rozdíl od uprchlíků po roce 1948, pro které byl komunismus jasně definovaným nepřitelem, byla přistěhovalecká komunita po potlačení pražského jara v tomto směru mnohem méně vyhraněná a řada nově příchozích do Austrálie se rekrutovala z bývalých členů komunistické strany, kteří často i nadále věřili v možnost reformy režimu a nesmiřitelná rétorika pouňorového exilu jim zůstávala cizí.

Vpád sovětských vojsk do Československa navíc způsobil v řadách exilu značný šok a nastupující období tzv. normalizace obecně oslabilo naděje na brzký pád komunistického režimu. Ztráta víry, že komunismus bude záhy poražen, se přirozeně projevila i na poklesu politických aktivit exilových skupin a organizací. Tuto skutečnost ostatně neopomněl zmínit i Generální konzulát v Sydney ve své pravidelné zprávě z roku 1970: „*Také myšlenka jakéhosi boje za svobodné Československo, lépe řečeno za návrat kapitalistického zřízení do naší země, se vzhledem k upevnování socialistického zřízení u nás – zejména pak po zmaření plánu protisocialistických a kontrarevolučních sil v r. 1968 – stává i pro zapálené emigranty ilusorní a není schopna přitáhnout nové členy.*“¹¹²

Konečně posledním důvodem částečného utlumení politických cílů a aktivit exilových organizací v sedmdesátých a osmdesátých letech byla – především ve srovnání s padesátými lety – snižující se míra brutality a jistá liberalizace komunistického režimu. Tento vývoj měl jeden významný vedlejší efekt, totiž zvyšující se oboustranný zájem o hospodářskou i kulturní spolupráci mezi komunistickým Československem a levicově orientovanou Austrálií, kde v tomto období opakovaně ve volbách vítězili labouristé. Z iniciativy australské strany se například v létě 1987 uskutečnila návštěva předsedy vlády Západní Austrálie Briana Burkeho v Československu, přičemž hlavním cílem bylo posílení spolupráce ve strojírenském a petrochemickém průmyslu.¹¹³ Postupné prolomování ledů se projevilo rovněž v kulturní oblasti. Ve druhé polovině sedmdesátých let byl Generální konzulát v Sydney například pověřen získáním bližších informací o The

112 Archiv MZV, Politické zprávy 1945–1977, Austrálie, Činnost čs. emigrace v Austrálii – politická zpráva č. 7, č. 063/70, Sydney 5. 8. 1970, s. 3.

113 Archiv MZV, TO-T 1980–1989 Austrálie, kart. 1, inv. č. 2.

Baptist Theological College of Western Australia v Perthu, která projevila zájem o spolupráci s Pedagogickým ústavem ČSAV v souvislosti se studiem díla Jana Amose Komenského.¹¹⁴

V roce 1977 se navíc objevila možnost tzv. úpravy právních vztahů k ČSSR, která za jistých okolností legalizovala postavení emigrantů a povolovala např. jejich vycestování do Československa.¹¹⁵ Tuto příležitost využila celá řada australských Čechů a Slováků, ovšem taková strategie v exilových kruzích zároveň vzbudila ostrou kritiku a obvinění z kolaborace (často faktické) s normalizačním režimem. Exilové periodikum *Hlasy Čechů a Slováků v Austrálii* se tématu zevrubně věnovalo na počátku osmdesátých let, kdy na jeho stránkách probíhala živá diskuse o etice podobného počínání. Nejostřeji snahu některých emigrantů o úpravu vztahů se socialistickým Československem kritizoval v exilovém tisku hudebník Jaroslav Kovářiček, avšak i tón většiny ostatních příspěvků byl spíše kritický.¹¹⁶

Dílčí posun v zaměření exilové práce od politiky ke kultuře byl symbolizován v první řadě založením několika australských poboček *Společnosti pro vědy a umění*, které se především v Sydney a Perthu staly silnými centry kulturních aktivit exilu. V sedmdesátých letech měla SVU, jako exilová organizace založená v USA a podporující i propagující ve světě československou kulturu a vědu, za sebou již bohatou historii. Od roku 1958, a za předsednictví Václava Hlavatého, Reného Welleka, Jaroslava Němce, Jana Mládka, Františka Schwarzenberga, Miloslava Rechcígl ml., Jana Třísky a Leopolda Pospíšila, se stala vskutku celosvětově působící organizací. Vedle řady poboček v USA a v Kanadě byly založeny místní skupiny SVU rovněž v Mnichově (1961), Londýně (1967), Stuttgartu (1972), Švýcarsku (1972), Wellingtonu (1976), Pretorii (1979) či Vídni (1980).¹¹⁷

Pod patronací tehdejšího předsedy SVU Jana Mládka vznikly v roce 1972 dvě australské pobočky, a to v Melbourne pod vedením Oty Sitnaie (a později Ivana Kolaříka) a v Sydney za předsednictví Olivera Fialy.¹¹⁸ Třetím a zároveň posledním místním sdružením v rámci australské SVU se stala organizace v Perthu, založená 26. listopadu 1983 z iniciativy Petra Hrubého, který v tomto období přednášel na Curtin University. V Brisbane ani v Adelaide ani v Port Moresby na Nové Guinei k založení dalších poboček, navzdory řadě pokusů, již nedošlo. Rozsah činnosti jednotlivých skupin SVU obvykle závisel na

114 Archiv MZV, TO-T 1975–1979 Austrálie, Nový Zéland, kart. 1, inv. č. 8, korespondence pracovního rázu.

115 Viz Směrnice o úpravě právních vztahů ČSSR k emigraci ze dne 16. 3. 1977.

116 *Hlasy Čechů a Slováků v Austrálii*, 7. 4. 1981, s. 5.

117 Miloslav RECHCÍGL ml., *Pro vlast – padesát let Společnosti pro vědy a umění (SVU)*, Praha 2012, s. 475, 479.

118 Tamtéž, s. 480.

nasazení jednotlivých osobností a kumulaci intelektuálních kapacit. V tomto ohledu hrála v australském kontextu dominantní roli nepochybně *Společnost pro vědy a umění* v Sydney v čele s dramatikem Oliverem Fialou, Janem Jiráskem a manželzy Reichovými, kteří iniciovali řadu kulturních a vědeckopopulárních aktivit, z nichž posléze těžily i české komunity v Queenslandu, Jižní či Západní Austrálii.¹¹⁹ V roce 1986 například sydneyjská organizace SVU zorganizovala návštěvu písničkáře Karla Kryla, který poté na pozvání západoaustralské pobočky zahrnul do svého programu rovněž koncert v Perthu.¹²⁰ Úzká spolupráce mezi jednotlivými organizacemi *Společnosti pro vědy a umění* se projevila již v souvislosti s návštěvou herce Pavla Landovského v dubnu 1985 či ještě o rok dříve, kdy SVU v Sydney připravila v Seymour Center celoaustralskou výstavu českého a slovenského výtvarného umění.¹²¹

Nová imigrace z Československa na konci šedesátých a na počátku sedmdesátých let rovněž zvýšila finanční sílu českých a slovenských komunit v jednotlivých australských městech, což se mimo jiné projevilo investicemi do vlastních pozemků a budov. Před rokem 1968 se podařilo zakoupit či postavit vlastní budovu pouze *Československému klubu v Jižní Austrálii*, který v roce 1959 otevřel Národní dům v Adelaide.¹²² V roce 1972 byl iniciativou *Československého klubu v Queenslandu* otevřen Národní dům v Burbanku. V Melbourne sice s myšlenkou vlastní budovy přišla sokolská jednota, avšak na finanční sbírce se podílely všechny československé krajanské organizace v Melbourne a Národní dům zde byl uveden do provozu v roce 1979. V největším australském městě, Sydney, založila sokolská jednota stavební fond již v roce 1959, avšak vhodný pozemek ve Frenchs Forrest se podařilo získat teprve v roce 1975. První část budovy, tělocvična, byla otevřena o dva roky později, avšak celá stavba, zhotovená částečně svépomocí, byla slavnostně otevřena až na konci října 1982.¹²³

Závěr

Analýza organizace exilu v Austrálii odhalila několik zásadních zjištění, z nichž na prvním místě je třeba zmínit absenci silného a jednotného ústředního exilového vedení. Pokus o ustavení *Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém*

119 Oliver FIALA – Jan JIRÁSEK, *Společnost pro vědy a umění – Czechoslovak Society of Arts and Sciences, SVU Sydney 1972–1992*, Sydney 1992.

120 Tamtéž, s. 105. K návštěvě Karla Kryla v Perthu viz *Oběžník*, leden 1986. State Library of Western Australia, sign. Q369.29 OBE.

121 O. FIALA – J. JIRÁSEK, *Společnost pro vědy a umění*, s. 99; *Oběžník*, říjen 1984. State Library of Western Australia, sign. Q369.29 OBE.

122 D. BALCÁRKOVÁ, *Kronika Československého klubu*, s. 34.

123 *Věstník Sokola Sydney*, 6/16, 15. 6. 1982, s. 7.

Zélandu skončil názorovým střetem, který Ústředí zcela ochromil a marginalizoval jeho význam v celoaustralském kontextu. V tomto ohledu sehrála jednoznačně negativní roli rovněž rozpolcenost a nefunkčnost vrcholného exilového orgánu, jímž byla *Rada svobodného Československa*. Veškeré exilové aktivity tak byly atomizovány a realizovaly se většinou prostřednictvím regionálních sdružení a organizací v jednotlivých australských státech. Většina těchto spolků přitom postupně rezignovala na stranický princip, ačkoliv politická rivalita a odlišné pohledy na boj proti komunismu komplikovaly činnost mnoha sdružení až do konce osmdesátých let.

Poměrně silný příliv posrpnových přistěhovalců na konci šedesátých let měl silný vliv jak na organizaci exilu, tak na charakter a ideové zaměření jeho aktivit. Zatímco pouňorová vlna se zaměřovala dominantně na politické cíle, v sedmdesátých a osmdesátých letech převládly ve většině sdružení aktivity orientované kulturně a sociálně, přestože politický étos exilu byl, alespoň rétoricky, pěstován i nadále. Dokladem této „změny paradigmatu“ bylo především zakládání poboček *Společnosti pro vědy a umění*, které se především v Sydney a do jisté míry i v Perthu staly dominantními a nejviditelnějšími exilovými organizacemi.

Summary

Organisation of Czech exile in Australia between 1948 and 1989

After the communist coup in Czechoslovakia, thousands of exiles found their new home in Australia. Within months, the Czech exile community created its own (sub)culture embodied by a number of cultural, religious and sporting associations and regional societies. Besides the Sokol (Melbourne, Sydney, Perth) and Společnost pro vědy a umění (Society for Sciences and Arts) there were also numerous politically oriented associations embracing Czech immigrants mostly in five large Australian cities. Due to persistent political dis-

exile (Ústředí československých demokratických organizací v Austrálii a na Novém Zélandu), most activities remained on the regional level and decentralization featured the life of Czech communities dispersed throughout Australia. While the “post-February” exile retained its zealous anti-communist rhetoric and it followed mostly political goals, the post-1968 immigration wave put an emphasis rather upon cultural and social activities. Disputes between the two generations as to ultimate goals of exile and their often uneasy co-existence, however, faded out during the 1970s.